

ACC. N:R M. 12240:1.

LU F. 86.

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Användning, handel och tillverkning.

Användning.

Själv har jag som yngling använt matskedar av trä. Det var mellan åren 1886 och fram till omkring 1890. Träskedarna voro tillverkade av bokträ, eller björk, event, av annat träslag, såsom al eller päronträ.

Det sistnämnda var ju hårt och det finaste inhemska träslaget man då kände till bland allmänheten.

Hornskedarna började i våra trakter bli allmänna omkring 1870- 1875.

Fördelen med dem var att de voro synnerligen hållbara och om de voro välgjorda och välputsade, att hornets färgnyanser varierade ganska mycket, så att var och en i familjen kände igen färgskiftningen på sin sked och även storleken varierade rätt avsevärt, så att ungdomarna fingo de som voro något mindre än de som vuxna och äldre använde. Nackdelarna voro i huvudsak att en del av skedarna av horn voro och blevo efter användningen och rengöringen i varmt vatten, ganska skrovliga på ytan.

Luf. 86
1.

ACC. N:R **M. 12240:2.**

L U F. 86.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.
=====

L.

Användning.

Mellan åren 1890 och 1900 försvann hornskedarna i allmänhet, utom hos de fattigaste backstugusittarna och torparna, vilka fasthöllo längst vid hornskedarna, då dessa voro båda hållbara och billiga. Det var de billiga metallskedarna, av någon förtent bleckplåt, som först trängde ut hornskedarna. Metallskedarna voro icke heller så hållbara som hornskedarna, vilka småbarnen icke kunde bryta sönder, vilket däremot gick lätt med metallskedarna, om skaften böjdes och åter rätades ut, brast skaftet gärna första eller andra gången, man provade om skaften kunde krökas och rätas. Skedar fanns av mycket varierande storlekar oc form, isynnerhet då det gällde träskedarna. S.k. teskedar, såg man däremot aldrig av trä. De olika storlekarna voro: Matskedar, smörskedar, innan smörspadarna uppfanns, smörältningsskedar, gräddskumningsskedar m.fl. Vid bykning i hemmen användes tidigare, innan metallskoporna tillkommo, större träskopor, med långa skaft i skedform.

ACC. N:R M. 12240:3.

L U F 85.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.

Användning, handel och tillverkning.

Användning.

Man hade särskilda träskedar, som användes vid grötkokning, att röra med i grötgrytan. Dessa voro försedda med ganska långa skaft, så att man icke skällade sig på händerna vid omröringen i grytan och dessa voro försedda med en krok i skaftets undre sida vid skaftets ända, så de kunde hänga kvar på grytans eller kopparkittelns överkant, då man event. gick från omröringen längre eller kortare stunder. Detta krokliknande tillägg på skaftet, var även utmärkt vid skedens upphängning till torkning efter diskningen. Även storleken på dessa träskedar varierade ganska mycket, så att storbönderna, som behövde större grötgrytor än de fattige, eller de med mindre antal personer i hushållet. Dessa träskedar kallades på bygdemål: "Grödagrydeskojer".

De olika hushållsmedlemmarna delade upp hornskedarna, redan vid anskaffningen, så att var och en i fortsättningen, sedermera höll "styvt" på att få sin rätta sked, som alltid hade något kännemärke i form, färgskiftningar, gjorda av yngre djurs horn o. s. v.

ACC. N:R M. 12240:4

L U F 86.

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.

Användning, handel och tillverkning.

Användning.

Då hornskedarna handgjordes, varierade storleken, även betr. matskedarna, rätt betydligt. Man tog hänsyn till de kokta hornens kvalité, storlek, ålder på djuret, varifrån hornen kommit m.m.

Förvaringen av dessa skedar, var i största allmänhet densamma i dessa orter: nämligen i det stora matbordets fyra till sex bordlådor. Rengöringen av hornskedarna i vardagslag, skedde genom att de avtorkades på i resp. bordlåda förvarat linnetygstycke, som kallades för "skojalase" och blev till sist så där måttligt ren, men vart inget fjäsk i vardagslag på den tiden.

Det fanns verkligen både arbetsfolk och gäster, som medförde egna skedar.

Men detta förekom icke hos storbönderna, då de bjödo, ty där skulle skedarna räcka till under alla omständigheter, enligt gammal tradition.

Förändringarna på dessa matkulturens områden, inträffade vid något olika årtionden på olika håll i Göingebygden, men omkring åren 1895 - 1899, försvann hornskedarna lite överallt och ersattes av metallskedar, olika i olika förmögenhetsförhållanden bland lantortsbefolkningen. De rika skaffade sig skedar av t.o.m. kontrollerat silver.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

4

ACC. N:R M.12240:5.

L U F 86.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.
=====

Användning.

Följande husgeråd eller föremål voro även tillverkade av horn.

Snusdosor, större och mindre, kruthorn, fjälsterhorn, någongång även gaff-
lar, Kammar, vävskedskrokar, knivskaft, kryckor till promenadkäppar,
hornbågade glasögon, och diverse prydnadsföremål i hemmen, t. ex. på
skrivbordet o.s.v.

Inköp av hornarbeten.

Hornskedar anskaffades i början genom kringvandrande
" vävskedsknallar " från Markaryds-trakterna och efter hand köptes de på
marknaderna i trakterna, d.v.s. i regeln i kyrkbyarna. Då de fasta handl.
köpte sina varor och själv hemtransporterade dem med hästskjuts, från
närmaste städer, som här i trakterna voro: Kristianstad och Karlshamn.

Betr. sill och fisk, var det dels Sölvesborg och " Sillalägren " i Hällevik,
o Histerlandets övriga fiskeplatser, däromkring. Därför kunde man efter
hand köpa hornskedar och andra redskap eller husgeråd av horn, hos traktens
Handlanden. Priset varierade efter storlek, kvalitet m.m., men var ungefär

följande: För ett halv tjog = 10 st. betalades enligt uppgift av min Mor-
mor, född den 21 januari 1829, omkring 4:00 kronor, d.v.s 40 öre pr. st.
eller som det då hette: 20 skilling/ 1 skilling = 2 öre/därav tolvskilling/

ACC. N:R M. 12240:6

L U F 86.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.
=====

6.

Användning, handel och tillverkning.

Tillverkning av hornarbeten.

I våra trakter, såväl i Örkened, Loushult, och Glimåkra och O s b y socknar fanns gubbar, som tillverkade bruksvaror av horn. Men de gjorde mest hornarbeten som "Hobby", således helst snusdosor, krut-horn och i enstaka fall t.o.m. "rögepipor" av horn, somliga av dem även mat-skedar och skohorn. I Örkeneds socken fanns bl.a. en som kallades "Göka-sven" som var både tjärbrännare och hornarbetare, d.v.s han gjorde bruksvaror av horn. Hans rätta namn var Sven Persson, adr. Norra Duvhult, pr Duvhult. Död för något år sedan. Han var kronotorpare. Hanteringen var bisyssla. Huvudsysslan i många år var trätjärbränning i kronoskogarna enl. tillstånd. Men huvudsakligen i privata skogar, hos storbönderna. Han var förr i Örkened. Hade tvänne bröder: Ola Persson och Johan Persson, vars söner o döttrar leva och äro verksamma inom Örkened och angränsande socknar. Efter hand som de blevo gamla och synen försämrades, slutade de upp med att göra hornarbeten. Orsaken till att de slutade tillverkningen av hornarbeten, var den dåliga betalning, då många "fuskare" uppstod inom "branschen".

ACC. N:R M. 12240:7.

L U F 86.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.

Användning, handel och tillverkning.

Tillverkning av hornarbeten.

Förenämnda " Göka-Sven" (Sven Persson) var över 80 år när han dog och var således i farten omkring i slutet av förra århundradet, mellan åren 1890 Och 1900 - 1910. Tjärbränningen slutade i våra trakter i allmänhet i början av 1900-talet.

"Vilka slags horn användes?"/ Svar: I största allmänhet var det horn av ungdjur i kostallet, såsom unga tjurar och unga kvigor, som slaktades av olika anledningar. Detta gäller de sista årtionden av 1800-talet.

Det förekom mycket ofta att beställarna själva tillhandahöll hornen. I allmänhet fick vederb. hornen gratis, ty i annat fall bortkastades de utan vidare, eller kastades i en vrå i ladugården, utom de aldra vackraste, vilka voro liksom " marmorerade ", de samlades och förvarades på "gömplatser" Hornen kokades alltid, utom då det gällde "fjällhorn ", då ofta hornet, i naturtillstånd, avsågades i lagom långa bitar, passande till "fjällhorn". Dessa senare skrapades lite på ytan och inuti och sedan voro de färdiga att användas vid korvstopppning. De blevo ju i olika storlekar, passande till de olika korvsorterna som tillagades i hemmen vid den tiden./

ACC. N:R

M. 12240:8.

L U F 86.

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.

=====

Användning, handel och tillverkning.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

8

Tillverkning av hornarbeten.

Fråga: "Giv exempel på hur många hornslöjdsalster av något slag (t.ex. mat-
skedar), som kunde uttagas ur ett större, resp. medelstort och mindre
oxhorn? Ur ett medelstort kohorn? m.m. " / Svar: / Ur ett större oxhorn, kunde
uttagas tvänne matskedar och ett mindre kruthorn av spetsen. Till matskedar
avsedda delen i hornet, sågades mitt itu, på längden. Efter kokningen, som
skulle ske så länge tills hornet lät sig lätt formas i de träformar, som
användes för skedar m.m. Urgrävningen i träformen gjordes med samma redskap,
som användes vid träskottillverkningen i vissa hem. Urgrävningen gjordes i
storlek och form, man ville skeden skulle få efter uttagningen från formen,
sedan gjordes en annan träform, som användes att trycka ovanpå det kokta hornet,
så att det pressades ner i formen. I viss mån liknande metod, som användes
vid gammaldags gjuterier. Dessa träpressar måste vara av lämpligt träslag.
Somliga använde gammal, hård björk, andra äpple- eller päronträ e.d.
Putsmedel efteråt voro: skrapfil, sandpapper, björkaska, lämpliga knivar m.m.
Vid putsningen var det mycket vanligt att pojkar i hemmen voro behjälpliga.

HORNSKEDAR OCH ANDRA FÖREMÅL AV HORN.
=====

Användning, handel och tillverkning.

Tillverkning.

Enl. uppgift kunde icke mera än 4-6 tiälverkas dagl. således
högst tre dussin pr vecka, d.v.s 36 st. Även förekom tjog-räkning, då halv-
tjog ju var tio och ett fjärdedels tjog var 5 st.

Försäljning av hornarbeten.

I regeln sållde hornskedsmakaren själv sina
produkter, då de flesta voro beställda i förväg. Säkerligen mycket sällan,
att lanthandl. i orten tillhandahöll materiel och togo emot färdiga produkter
som betalning för varor, men förekom någongång, till och med såm jag själv
minnes, Handl. Carl Olsson i Billarp, var ovanligt mångsidig som handl.
Bl. annat köpte Olsson upp levande tjäder- och orrhönor, ävensom sådana
hanfoglar och sålde till Tysklands Djurparker. För en levande oskadad orre
6-8 kronor och för tjäder omkring 10:- kronor. Fåglarna voro fångade i
snaror av hästtagel, uppsatta över gångstigar i skogen, där det fanns orre
och tjäder, bland lingonris, blåbärsris. Hornmakaren fick i allmänhet 4:00
pr halvtjog, d.v.s 40 öre stycket. Kruthorn, skohorn, "rögepibar" m.m. såldes
i styckevis till högsta möjliga pris o berodde på köparens goda vilja.
Detta gäller åren närmast före sekelskiftet/ 1899-1900

ACC. N:R M. 12240:10.

L U F 86.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

10

Å omstående sida angivne Anders Nilsson, har en finfin snusdosa han
själv gjort av (som han själv påstod) kanske lite fantasi förståss, ty
Nilsson har varit banarbetare vid statens järnvägar nere i skåne.

Nilsson är nu gammal och både hör och ser lite dåligt.

Hans nuvarande adress är: f.d. banarbetaren Anders Nilsson,

Ådalen - Johnstorpsvägen,

***** / O S B Y.
=====

V ö r d s a m t

O s b y den 30 juni 1952.

CARL SANDBORG /

Carl Sandborg
Osbj